

В. Бортніков – доктор політичних наук,
професор кафедри політології та публічного
управління ВНУ імені Лесі Українки

Політична участь (матеріали для лекції)

Політична участь (англ. – *political participation*) асоціюється із свідомими діями індивідів, спрямованими на захист своїх прав та інтересів, обстоюванням громадянських позицій, самоповагою та самореалізацією тощо. Поряд із категорією «політична участь» в науковому дискурсі використовують поняття «громадська участь», «громадська залученість», «громадянська активність», які, не виключаючи політичної складової із структури участі, акцентують увагу на її непрофесійному характері.

Уважне ставлення до феномену політичної участі пов'язано з розробленням концепції партисипативної (учасницької) демократії, що набула поширення в країнах Заходу в контексті пошуку альтернативних шляхів вдосконалення демократії. Теоретико-методологічні та емпіричні засади досліджень політичної участі обґрунтовані в працях Л. Мілбрата, С. Верби, Н. Ная, Г. Перрі, М. Каазе, А. Марша та ін. Праці Дж. Нагеля спрямовані на вивчення діяльнісного аспекту залучення в політику. Х. Макклоскі обґрунтовував психологічні аспекти політичної участі. Дж. Мойзер, Н. Дей здійснили аналіз неелекторальних типів

політичної активності. Д. Делла Порта, Ян ван Дес, Р. Далтон, Дж. Осер, Я. Теохаріс, Д. Халфманн та ін. досліджують сучасні форми політичної участі.

У науковому дискурсі зустрічаються випадки ототожнення понять «політична участь» і «політична діяльність», хоча політична участь є лише складовою останньої, оскільки політична діяльність реалізується у формах, які мають професійну і непрофесійну спрямованість. На відміну від професійної політичної діяльності, яка переважно індивідуалізована, політична участь (непрофесійна політична діяльність) здебільшого здійснюється в колективних формах – як співучасть. Особливо виразно цей аспект політичної участі проявляється в діяльності масових громадських рухів та ініціатив. Політичну участь частіше оцінюють у категоріях кількості та міри (число людей, які взяли участь у виборах, референдумах, політичних акціях тощо), а професійну політичну діяльність – в якісних характеристиках (практичні результати роботи, її ефективність тощо). Таким чином, ієрархія категорій політичної активності за своїми масштабами, якісними і кількісними характеристиками залучення людини у сферу політичного має таку ієрархію: «політична активність», «політична діяльність», «політична участь».

Діяльність суб'єкта суспільно-політичних відносин характеризують не лише за ступенем активності, а й ще за багатьма показниками, що сукупно визначають його поведінку. Тобто політична діяльність та участь реалізуються саме через політичну поведінку. Особливим видом політичної поведінки є лідерство, голосування «за» або «проти», неявка на вибори тощо.

М. Вебер за основу класифікації ступеня залучення індивіда до політики взяв суб'єктивний чинник. У відомій праці «Покликання до політики» зазначено, що політиками можна бути:

– «за нагоди», коли здійснюємо акт голосування, або іншим чином висловлюємо подібне волевиявлення;

– «за сумісництвом», тобто у якості довіреної особи, члена правління партійно-політичної спілки, державних рад та ін. У цьому випадку політика не є для людини першочерговою «справою життя» ані в матеріальному, ані в моральному відношенні;

– «професійним політиком», коли політика стає справою життя.

Учений зауважував, що існує два способи опанування політики в якості професії: або жити «для» політики, або жити «за рахунок»

політики і «політикою». «За рахунок» політики як професії живе той, хто намагається зробити з неї постійне джерело доходу, «для» політики – той, у кого інша мета.

В умовах поширення політико-правового нігілізму, бідності все більше людей долучаються до політики, як до засобу збільшення матеріального статку, виконуючи за гроші певні ролі або забезпечуючи масовість. У політичній науці це явище охоплюється поняттями політичне споживацтво або політичний конс'юмеризм. В інтерпретації Д. Делла Порти політичний конс'юмеризм розглядається як форма політичної участі, яка дозволяє громадянину в умовах постмодерну, «претендувати на свою політичну свободу і право голосу за допомогою альянсу політичної арени і ринку». Суб'єктивно таку участь можна вважати політичною лише з певною мірою умовності, об'єктивно ж – вона може вважатися політичною настільки, наскільки актор самим фактом участі у політизованих діях впливатиме на зовнішнє середовище.

Ефективна і водночас достатньо широка участь громадян у справах держави та суспільства є не лише умовою реалізації принципів політичної демократії, а й засобом задоволення базових потреб соціальних груп суспільства. Демократія – це лише в другу чергу властивість політичного режиму, а в першу – можливість людей за допомогою політичної участі реалізувати власні потреби. Таке трактування політичної участі впливає з розуміння демократії не лише як політичної категорії, а й соціальної. Аналіз процесів демократизації крізь призму участі громадян в розподілі ресурсів знімає протиріччя між політичною та соціальною демократіями: політична демократія має нормативний, формальний характер і пов'язана із розподілом владних повноважень, захистом прав і свобод людини тощо, а соціальна – забезпечує реальну соціальну справедливість і рівність. Пропоноване трактування політичної участі також виводить її за межі суто публічно-владних відносин.

Залежно від політичного режиму, традицій, соціокультурного середовища, розвиненості інфраструктури в кожній окремо взятій країні спостерігаються різні масштаби і форми прямої та опосередкованої участі. Визначальними чинниками ефективної політичної участі є наявність відповідного «інституційного дизайну»: розгалуженої мережі структур, громадських об'єднань, здатних швидко й адекватно реагувати на суспільно значимі події та виклики. Його найважливішими інститутами і разом з тим ефективними каналами реалізації волевиявлення та

ініціативи людей виступають політичні партії, громадські організації та рухи, органи самоорганізації населення, а основною формою участі – вибори в представницькі органи влади. Іншими формами залучення громадян до політики є їх участь у референдумах і плебісцитах, маніфестаціях, загальнонаціональних та місцевих акціях, підготовці та ухваленні політичних рішень, їх упровадження в життя, контролі за діями посадових осіб тощо.

Політична участь відрізняється залежно від тієї ролі, яку відіграє в цьому процесі власне індивід. За таким критерієм виділяється автономна і мобілізована участь.

Автономна політична участь – поведінка особи, коли вона діє, ухвалюючи рішення самостійно. Така участь заснована на внутрішніх переконаннях людини, її самоповазі; вона детермінована рівнем її свідомості та політичної культури тощо. Автономна політична участь можлива лише за існування в суспільстві справжньої конкуренції.

Мобілізована політична участь здійснюється під тиском інших суб'єктів політики або під їх впливом, що призводить до викривлення власних пріоритетів особи. За таких обставин її вплив на політичне життя часто перетворюється на ілюзію завдяки мистецтву політичного маніпулювання масами, яке демонструють політичні технологи. Проте, оскільки ми стикаємося з індивідуальною або груповою активністю, що впливає на характер і зміст політичної системи, її слід сприймати саме як політичну участь. Мобілізована участь набуває істинного демократичного характеру настільки, наскільки мобілізаційний заклик перетворюється у вільно реалізовані практики індивідуальної чи групової поведінки.

Існують різні способи класифікації політичної поведінки і політичної участі. Досить часто їх характер і форми відрізняють залежно від екстенсивного (кількість учасників) та інтенсивного (ступінь активності індивідів) характеру. Іншим критерієм типології політичної участі може стати рівень інституалізації (від поодиноких нетрадиційних акцій до участі в діяльності політичних організацій, наприклад, політичних партій). Тип політичної участі також можуть визначати конвенційний і неконвенційний характер діяльності.

Конвенційна (традиційна) політична участь – достатньо рутинна поведінка, яка використовує інституційні канали і є прийнятною для домінуючої політичної системи.

Неконвенційна (нетрадиційна) політична участь – відносно незвична політична поведінка, яка кидає виклик встановленим інститутам і домінуючим нормам або відкидає їх, часто залишаючись у межах закону.

Двома важливими формами політичної участі є *опір* і *протест*, що за Ч. Тіллі, уособлюють «реактивні» та «проактивні» форми колективної дії. «Реактивна» діяльність спрямована на утвердження *status quo* в ситуації, коли хтось намагається її змінити. Діяльність «проактивна», навпаки, відбиває потяг до нового способу відносин.

Протест громадського населення в мирний спосіб отримав у науковій літературі різні формулювання: «ненасильницький протест», «мирний протест», «ненасильницький рух опору» тощо. Ненасильницькі дії є різновидом соціального конфлікту та змін, що супроводжують суспільства, які перебувають у стані трансформації або модернізації. Теоретичні й концептуальні засади ненасильства як ідеології та руху спротиву деспотичній владі органічно пов'язані з релігійно-філософськими настановами та ідеями пацифізму. Специфічним засобом ненасильницьких дій є *громадянська непокора*. Практикою політичної боротьби вона стала завдяки М. Ганді.

Сучасні умови та можливості онлайн середовища формують і нові форми політичної поведінки – *онлайн участь*. Мережа стимулює розкриття творчого інтерактивного потенціалу кожного учасника. Логіка нових медіа полягає не лише в постійній присутності, а й у безпосередній участі. Серед новітніх форм політичної участі слід назвати також і *політичний акціонізм*. Її специфіка полягає у створенні мережевих структур, системи креативних форм політичної участі, де має місце театралізація, ігровий компонент, видовищність, динамічність тощо.

Таким чином, політична участь є уособленням непрофесійної політичної діяльності; вона характеризує поведінку громадян, які діють індивідуально або в групі, автономно або в межах усталених політичних/громадянських структур з метою висловлення власної громадянської позиції або впливу на зміст публічно-владних відносин.

Список використаних джерел

1. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія*: антологія / упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 254–262.
2. Бучинська А. Категорія «політична участь» у західному політологічному дискурсі: еволюція та сучасний стан. *Політичні дослідження*. 2022. № 2. С. 24–41.

3. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 524 с.
4. Вебер М. Покликання до політики. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / пер. с нім., післямова. и комент. О. Погорелого. Київ, 1998. С. 173–191.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство». Львів: Літопис, 2000. 318 с.
6. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ: Наш формат, 2020. 448 с.
7. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: монографія. Чернівці: Рута, 2007. 472 с.

А. Бортнікова – доктор політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
ВНУ імені Лесі Українки

Роль церкви у формуванні болгарської нації першої половини XIX ст. (матеріали до лекції)

Болгарія наприкінці XIV ст. була завойована турками-османами. Припинила існування болгарська держава, на її землях стала панувати Османська імперія. Замість поняття «болгарин» виникло нове «райя», що означало населення піддане турецькому султанові. Болгарський народ включався у воєнно-адміністративну систему, що базувалась на централізованій феодално-бюрократичній системі та поділі підлеглих султана за віросповіданням, а не за етнічною ознакою.

В болгарських землях, що увійшли в Румелійське бейлербейство сформовано три великі адміністративні одиниці – Відинський, Нікопольський і Сілістринський санджаки, які в основному повторювали кордони попередніх наділів Болгарської держави. Там, де знаходилися болгарські православні церкви, стали зростати мечеті мусульман. Пам'ятники болгарської писемності та історії знищувалися, християни насильницьким і добровільним шляхом переходили в мусульманську віру. Загалом матеріальна і духовна культура болгарського народу зазнали нищівних збитків.